

Urmas Roht

90 magnooliat

Pühendan kallile Maretile.

Toimetanud Kaile Kabun, Kristi Kingo
Kujundanud ja küljendanud Irina Gron
Fotod autori erakogust

Autoriõigus: Atlex OÜ ja autor, 2017

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega
kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja
levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

Kirjastus Atlex
Kivi 23
Tartu 51009
Tel 734 9099
Faks 734 8915
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9949-492-80-0

SISUKORD

Eessõna	7
Perekonna ülevaade	9
Magnooliate levik	13
Morfoloogia	14
Meditšiinis kasutamine	15
Magnooliate kasutamine majanduses	16
Kliimatingimused ja haigused	17
Paljundamine ja sordiaretus	20
Istutamine ja hooldamine	25
Soovitusi magnooliasortide ja -liikide valikuks	29
Kuhu minna magnooliaid vaatama	35
90 magnooliat	39
1. <i>Magnolia acuminata</i> : teravalehine magnoolia	39
2. <i>Magnolia acuminata</i> 'Lois'	42
3. <i>Magnolia acuminata</i> var. <i>subcordata</i> : südajas magnoolia	43
4. <i>Magnolia acuminata</i> var. <i>subcordata</i> 'Miss Honeybee'	44
5. <i>Magnolia acuminata</i> var. <i>subcordata</i> 'Yellow Latern'	45
6. <i>Magnolia</i> 'Ann'	46
7. <i>Magnolia</i> 'Betty'	47
8. <i>Magnolia</i> 'Big Dude'	48
9. <i>Magnolia</i> 'Blushing Belle'	49
10. <i>Magnolia x brooklynensis</i> 'Evamaria'	50
11. <i>Magnolia x brooklynensis</i> 'Gold Crown'	51
12. <i>Magnolia x brooklynensis</i> 'Hattie Carthan'	52
13. <i>Magnolia x brooklynensis</i> 'Woodsman'	53
14. <i>Magnolia x brooklynensis</i> 'Yellow Bird'	54
15. <i>Magnolia x brooklynensis</i> 'Black Beauty'	55
16. <i>Magnolia</i> 'Butterbowl'	56
17. <i>Magnolia</i> 'Butterflies'	57
18. <i>Magnolia</i> 'Caerhays Surprise'	58
19. <i>Magnolia</i> 'Carlos'	59
20. <i>Magnolia cylindrica</i> : ruljas magnoolia	60
21. <i>Magnolia</i> 'Daybreak'	62
22. <i>Magnolia denudata</i> : sile magnoolia	63
23. <i>Magnolia denudata</i> 'Fragrant Cloud' = 'Dan Xin'	65

EESSÕNA

Minu südamest üsna suur osa kuulub rododendronite kõrval kindlasti magnooliatele. Võib-olla mõistavad ka magnooliad seda, sest tänavu kevadel näitas mu koduaias õisi juba tosinkond magnooliasorti, kuigi puud on veel väikesed ja koguvad kasvuhoogu. Magnooliaid võib õigustatult pidada ilupuude kuninglikeks esindajateks, sest neist suursugusemaid puudeks kasvavaid õistaimi pole ilmselt olemas. Tore on, et n-õ magnooliausk hakkab tasapisi ka Eestimaad vallutama. Õigemini on mõned asjatundjad magnooliaid Eestis juba aastaid kasvatanud ning puud on nende hoole all suureks sirgunud ja kevaditi õitsele löönud.

Kõiki kasvatajaid ma ei tea ega tunne isiklikult, kuid sel kevadel Häädemeestel Tõnu Linnu koduaeda külastades nägin küll suuri ilusaid õites puid. Tore, et peremees paljundab neid ka jõudumööda: sedasi saavad paljud Eesti koduaiad külmakindlate puudega täiendust. Ka Tallinna Botaanikaeda on kujundatud viimastel aastatel mitmekülgne magnoolialiikide ja -sortide kollektsioon. „Põhisüü“ selles lasub Harjumaal Viimsis toimetanud magnooliakasvatamise entusiastil Juri Šergalinil, kes oma väärtusliku magnooliakollektsiooni botaanikaaiale kinkis. Asjaosalise endaga olen seni kahjuks vaid telefonitsi vestelnud, loodetavasti seisavad kokkusaamised veel ees. On lootust, et botaanikaia külastajad, olles näinud kevadõites magnooliaid, nakatuvad soovist ka oma koduaeda mõni eksootiline magnoolialiik või -sort soetada. Laiast maailmast on mulle väga head magnooliakollektsioonid meelde jäänud USA-s Bostonis asuvast Arnoldi arboreetumist, Washingtoni arboreetumist ja Belgiast Wespelaarist, kus olen spetsiaalselt magnooliate pärast käinud lausa mitu korda.

Raamatu formaat ei luba üksikasjalikult kõigisse magnooliate kasutamise ja kasvatamise nüanssidesse tungida, kuid püüan anda ülevaate nii magnooliate perekonna süstemaatikast, külmakindlamatest liikidest ja sortidest kui ka nende kasvatamise nippidest. Olen veendunud, et Eestimaale on saabunud n-õ magnooliaaeg ehk siis aeg on küps hakata magnooliaid koduaedades kasvatama. Samuti sobivad magnooliad linnaruumi ja võiksid lõpuks ka haljastuses koha leida.

Minu soovitus kõigile entusiastidele on julgemini katsetada. Praeguseks on just USA-s aretatud palju uusi väga külmakindlaid magnooliasorte, mis taluvad vaevata 30 miinuskraadini langevat pakast. Selliste sortide kasvatamist saab katsetada juba kõikjal Eestis. Soovin nii vanadele kui uutele magnooliasõpradele õnnestumisi oma lemmikutega tegelemisel!

Urmas Roht
Ihamarus Metsa talus, juuli 2017

Perekonna ülevaade

Magnooliate perekond on saanud oma nime Prantsusmaa Montpellieri botaanikaiaia direktori, botaanika- ja meditsiiniprofessori Pierre Magnol'i (1638–1715) järgi. Magnooliate kujunemisaeg jääb tubli 100 miljoni aasta tagusesse aega, kui nad panid aluse maakera õistaimede tekkele. Perekonnas on tänapäevase süstemaatika järgi 242 liiki heitlehiste või igihaljaste terveservaliste lihtlehtedega puid ja kõrgemaid põõsaid. Hiina dendroloogid aga ei käsitle eri liike sugugi ühtsesse perekonda *Magnolia* kuuluvana, vaid kõiki perekondi eraldi. Varasema süstemaatika järgi ühendati perekonda ligi 130 liiki.

Magnooliad õitsevad üsna aprilli lõpust kuni juulini, mõne liigi ja sordi puhul saab rääkida ka järelõitsemisest. Õied on suured ja väga dekoratiivsed, värvuselt valged, roosad, kollased kuni punased, enamasti lõhnavad. Üldjuhul õitsevad Aasia päritolu liigid enne lehtede puhkemist ja Ameerika liigid pärast lehtimist, kuid õitsemine oleneb ka kasvukohast, mullaniiskusest jpm teguritest. Puit on kõigil magnoolialiikidel aromaadne, valge kuni kollakas, erikaaluga 0,5...0,7 g/cm³. Seda kasutatakse mööbli- ja taaratööstuses, tislertöös, kuid mitte väga laialdaselt. Hiinas ja Ameerikas on mitmeid liike kasutatud rahvameditsiinis, hiljem ka parfümeerias, samuti on mõne liigi röstitud õielehti tarvitatud toiduks, tüvekoort piibutubaka lisandina jne. Liigid on pärit Kagu- ja Ida-Aasiast ning Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Ameerikast. Umbes 30 liiki on üsna külmakindlad ja kasvavad ka Lääne-Euroopas. Eestis võib olla kümnekond külmakindlat liiki ja umbes 80...90 sorti. Kultuurtaimedena on perekonna esindajad tuntud alates XVII sajandi lõpust. Haljastuses on kasutusel ligi 40 liiki ja sajad sordid – magnooliaid kasvatatakse laialdaselt ja meelsasti.

Enamik magnooliaid ei talu hästi lubjarikast mulda ja eelistavad sooja, tuulevaikset ja päikeselist kasvukohta. Suurem osa liike kasvab hästi vaid viljakal, huumusrikkal parasniiskel mullal. Niiskus on magnooliate puhul väga oluline tegur. Põuda taluvad vaid üksikud, seevastu ajutisi üleujutusi paljud liigid. Soovitav on katta puudealune 8...12 cm paksuse kooremultsi kihiga. Istutamisel ei tasu mullakihti juurte ümber tugevasti kinni tallata: taimedele meeldib õhuline pinnas ja multš on selle parimaks hoidjaks. Magnooliad ei talu suurte puude

1. *Magnolia acuminata* (L.) L.: teravalehine magnoolia

Sün: *Kobus acuminata* (L.) Nieuwl.; *M. decandollei* Savi; *M. pensylvanica* DC.; *M. rustica* DC.; *Tulipastrum acuminatum* (L.) Small; *Yulania acuminata* (L.) D. L. Fu

Cucumber Magnolie

Gurkenmagnolie

Магнолия заостренная

Teravalehine magnoolia on pärit Põhja-Ameerika idaosast, kus ta kasvab laialdasel maa-alal koos tulbipuu ja valge tammega (*Quercus alba*), olles ainus looduslikult Kanadasse ulatuva areaaliga magnoolialiik.

Kodumaal tugevakasvuline, kuni 30 meetri kõrgune (Euroopas

kuni 20 m), noorelt koonusja, hiljem keraja võraga suvehaljas puu, mille noorena sile ja hallikas koor muutub vananedes tumedamaks ja rõmeliseks. Võrsed noorelt karvased, samuti pungad, hiljem paljad, lehed 10...25 x 4...15 cm, elliptilised kuni munajad, terveservalised, teravatipulised, südaja kuni laikiilja lehealusega,

pealt paljad tumerohelised, alt heledamad ja pehme karvased, sügisvärvus kollane. Püstjad õied puhkevad koos lehtimisega, on kuni 5 cm pikad, rohekaskollased, pooleldi avatud, kolme tagasikäändunud lühikese tupplehe ja kuue pikliku kroonlehega, veidi aromaatsed, (V)–VI. Viljad meenutavad kurki, valmides on 5...8 cm pikad, punased; seemned ovaalsed, mustad, oranž-punase lihaka kestaga, kuni 1 cm pikad, IX–X.

Liiki kirjeldas esimesena John Bartram, kes 1736. aastal seemned Peter Collinsoniga Inglismaale saatis. Esimesed seemnest paljundatud taimed õitsesid Euroopas 1762. aastal. Teravalehine magnoolia on vaieldamatult kõige külmakindlam magnoolialiik, taludes kuni -40°C .

Suurim, üle 100 aasta vanune puu Eestis kasvab Põlvamaal Väikse-Prangli külas Andrus Kittuse Vahtra talu õueservas. Puul on kõrgust 18 m ja tüvediameter on

46 cm. Puu on arvatud looduskaitseobjektide hulka. Puu elujõudu on kahandanud tüvemädanik, mõned aastad tagasi murdus suur külgoks, paljastades üpris mädanenud tüve. Õitseb ning viljub sellele vaatamata, seemnetest on saadud arvukalt järglasi. Puu kasvukoht on omal ajal õnnestunult valitud: see paikneb lõunakülge avatud lagendiku servas, põhja poolt pakuvad varju hiiglaslikud pärnad, lehised ja tammed. Peremees on veidi kaugemale aeda istutanud ka kaks selle puu seemnest kasvatatud järglast.

Kaks suuremat viljuvat puud kasvavad veel Järveljal, kus nad on üsna varjulises kasvukohas veninud umbes 20 m kõrguseks. Tõnu Linnu kollektsioonis Häädemeestel on mitu õitsevat eksemplari, sama mehe paljundusest kasvab üks õitsev eksemplar ka Räpina Aianduskooli pargis, samuti Tallinna Botaanikaaias. Liik sobib linnahaljastusse, kuhu pole Eestis senini kahjuks jõudnud.